

นาฏศิลป์สร้างสรรค์ ชุต พนาธาร

THE CREATIVE OF THAI DRAMATIC ART: PANATHAN DANCE

จินตนา สายทองคำ*, วีระพงษ์ ดรละคร*, และนิตยา รุสมัย*

JINTANA SAITONGKUM, WEERAPONG DONLAKORN, AND NITTAYA RUSAMAI

บทคัดย่อ

นาฏศิลป์สร้างสรรค์ชุต พนาธาร มีวัตถุประสงค์เพื่อสร้างสรรค์นาฏศิลป์ชุตใหม่ โดยศึกษาแนวทางจากความเป็นมาและการดำเนินการต่าง ๆ ของโครงการในพระราชดำริ พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชฯ บรมนาถบพิตรและสมเด็จพระนางเจ้า สิริกิติ์พระบรมราชินีนาถในรัชกาลที่ 9 อันเกี่ยวข้องกับผืนดิน ผืนน้ำ ผืนป่า ที่สร้างความสุข ถาวรแก่ประชาชนชาวไทย ผลการสร้างสรรค์งานมีองค์ประกอบดังนี้ 1) สร้างสรรค์ ท่วงทำนองเพลงแทรกการเลียนเสียงธรรมชาติ 2) คัดเลือกผู้แสดงชายหญิงจำนวน 16 คน 3) กระบวนท่ารำผสมผสานการเคลื่อนไหวของร่างกายที่เลียนแบบการเคลื่อนไหวของ ธรรมชาติ 4) การแต่งกายเป็นการนุ่งห่มแบบชาวบ้านที่ไม่เจาะจงว่าเป็นภาคใดของไทย 5) อุปกรณ์การแสดง ได้แก่ ตะกร้าไม้ไผ่สานใส่ต้นไม้ดอกไม้สื่อถึงป่า 6) การออกแบบแถว และการใช้พื้นที่เวทีที่หลากหลาย ทั้งนี้รูปแบบการแสดงแบ่งเป็น 3 ช่วง คือ ช่วงที่ 1) ป่า น้ำ นำสร้างสรรค์พลี ช่วงที่ 2) ยากยิ่งขาดน้ำ ขาดป่า ช่วงที่ 3) ป่ารักษน้ำ ตามรอยพระบาท

คำสำคัญ: นาฏศิลป์สร้างสรรค์ พนาธาร

Abstract

The purpose of the creative traditional dance performance "PANATHAN" is to create a new type of this traditional dance performance by studying the background and operation of the Royal Projects under His Majesty King Rama IX and His Queen which were related to soil, water, and forest, that brought permanent happiness to Thai people. The creation consisted of following

* คณะศิลปนาฏดุริยางค์ สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์

Faculty of Music and Drama, Bunditpatanasilpa Institute

elements: 1) Creation of music with the insertion of natural sounds; 2) Selection of 16 male and female performers; 3) Dance postures incorporating body movements that mimic the movement of nature; 4) Local folk costumes that were not specific to any region of Thailand; 5) Bamboo baskets filled with plants and flowers representing the forest; 6) Performance choreography and the allocation of stage areas. The performance was divided into 3 acts: 1) Forest and Water, Creators of All; 2) Without Forest and Water, Come Hardship; 3) Save Forest, Save Water, Follow Our Father's Footsteps.

Keywords: Dramatic Art Dance Creative, PANATHAN

บทนำ

สถาบันพระมหากษัตริย์เป็นสถาบันหลักของชนชาติไทยมายาวนาน พระมหากษัตริย์ของไทยทรงปกครองประเทศด้วยทศพิธราชธรรม ประชาชนอยู่เย็นเป็นสุขภายใต้ร่มพระบารมี คนไทยมีความจงรักภักดีและผูกพันกับสถาบันพระมหากษัตริย์อย่างแน่นแฟ้น พระมหากษัตริย์ไทยจึงเป็นสัญลักษณ์ของความร่มเย็นเช่นเดียวกับร่มไม้ใหญ่ที่ให้สิ่งมีชีวิตทั้งหลายได้อาศัยอยู่ภายใต้ร่มเงาที่ร่มรื่น ดุจพสกนิกรชาวไทยทั้งปวงที่ได้เกิดมาบนผืนแผ่นดินไทยใต้ร่มพระบรมโพธิสมภารอย่างมีความสุข (กรมส่งเสริมวัฒนธรรม, 2560, น. ก)

สภาพแวดล้อมส่งผลต่อวิถีชีวิตและวัฒนธรรมของมนุษย์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งปรากฏอย่างชัดเจนเป็นที่ประจักษ์ว่า การรักษาสิ่งแวดล้อมเป็นประเด็นสำคัญเร่งด่วนของมนุษยชาติ การอนุรักษ์ดูแลรักษาสิ่งแวดล้อมจึงเป็นความจำเป็นอย่างยิ่ง สิ่งแวดล้อมกับวิถีชีวิตของมนุษย์จึงไม่อาจแยกออกจากกันได้ สิ่งแวดล้อมที่เป็นทรัพยากรสำคัญต่อชีวิตก่อให้เกิดสรรพสิ่งและการดำรงอยู่ คือ ผืนดิน ป่า และน้ำ แม้ว่าประเทศไทยจะตั้งอยู่ในเขตภูมิประเทศร้อนชื้นมีฝนตกชุก แต่ทั้งนี้ปริมาณน้ำต้นทุนจำนวนมาก ทั้งน้ำผิวดินและน้ำใต้ดิน หากขาดการจัดการน้ำที่ดีจะไม่สามารถกักเก็บน้ำจำนวนมากนั้นมาใช้ได้อย่างมีประสิทธิภาพ อีกทั้งมีการบุกรุกพื้นที่ป่าต้นน้ำลำธารทำให้ปริมาณน้ำลดน้อยลงไปจนเกิดปัญหาภัยแล้งและเมื่อถึงฤดูฝนก็ไม่มีกำแพงตามธรรมชาติที่จะป้องกันการไหลของน้ำ น้ำที่ไหลบ่าเข้ามาปะทะอย่างรวดเร็วจึงสร้างความเสียหายแก่บ้านเมืองจนเป็นปัญหาอุทกภัย ขณะที่ชุมชนในเขตเมืองต้องเผชิญปัญหาจากน้ำท่วมขังและเน่าเสีย

พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชฯ บรมนาถบพิตร ทรงให้ความสำคัญกับการพัฒนาและจัดการทรัพยากรน้ำเพื่อแก้ไขปัญหาและบรรเทาความเดือดร้อนของราษฎรทั้งจากภัยน้ำแล้ง ภัยน้ำล้น และภัยน้ำเสีย ด้วยแนวพระราชดำริการพัฒนาแหล่งน้ำและระบบชลประทานเพื่อให้ราษฎรมีน้ำกินน้ำใช้ที่พอเพียงไม่มากเกินไปจนเกิดความจำเป็นไม่น้อยกว่าความต้องการและมีคุณภาพที่ดี เปลี่ยนจากสภาพปัญหาที่มีอยู่ไปสู่การดำรงชีวิตที่เปี่ยมด้วยความสุข ประกอบกับพระราชปณิธานอันแน่วแน่ของสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถในรัชกาลที่ 9 ที่มุ่งมั่นบรรเทาวิกฤตการณ์ขาดแคลนน้ำและตระหนักถึงความสำคัญของป่า จากการตามเสด็จฯ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 9 ไปเยี่ยมราษฎรในจังหวัดต่าง ๆ ทุกภูมิภาคของประเทศไทยเป็นเวลายาวนานทำให้ทรงทราบว่าป่าไม้ถูกทำลายด้วยฝีมือมนุษย์อย่างมากมาย ก่อให้เกิดภาวะฝนแล้ง พืชพรรณธัญญาหารและสัตว์ป่าที่เคยชุกชุมลดจำนวนอย่างรวดเร็ว เมื่อครั้งพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชฯ บรมนาถบพิตรเสด็จพระราชดำเนินไปทอดพระเนตรแหล่งน้ำ เรืองดินเพื่อพัฒนาที่ทำกินแก่ราษฎร สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถในรัชกาลที่ 9 จึงเสนอแนวพระราชดำริให้ประชาชนร่วมมือร่วมใจปลูกป่าเพื่อให้ป่าไม้เป็นที่ดูดซับกักเก็บน้ำไว้ใต้ดิน คืนความอุดมสมบูรณ์สู่ธรรมชาติ เกิดโครงการในพระราชดำริสร้างสุขภาวะแก่ปวงชนชาวไทยมากมายหลายโครงการที่เกี่ยวข้องกับผืนดิน ผืนน้ำ ผืนป่า อาทิ โครงการป่ารักน้ำ แนวทางปลูกป่า 3 อย่าง ประโยชน์ 4 อย่าง โครงการแก้มลิง โครงการเขื่อนป่าสักชลสิทธิ์ เขื่อนคลองท่าด่าน และเขื่อนต่าง ๆ ในภูมิภาค โครงการอ่างเก็บน้ำ โครงการพัฒนาลุ่มน้ำ ฯลฯ

การสร้างสมดุลของทรัพยากรน้ำตามแนวพระราชดำริที่ว่า “น้ำคือชีวิต” ส่งผลต่อการบริหารจัดการน้ำให้เกิดประโยชน์อย่างยั่งยืน ทั้งในเรื่องการฟื้นฟูและอนุรักษ์ป่าต้นน้ำ การพัฒนารูปแบบป่า 3 อย่าง ประโยชน์ 4 อย่าง การจัดการน้ำแล้งและน้ำหลากนอกเขตชลประทาน รวมทั้งอีกหลายแนวทางที่ทั้งสองพระองค์ทรงทำเป็นตัวอย่างเพื่อเป็นต้นแบบสู่การนำไปใช้ในชุมชน พัฒนาสู่ความอุดมสมบูรณ์ของประเทศชาติและความผาสุกของอาณาประชาราษฎร์ จึงเป็นแรงบันดาลใจให้คณะศิลปนาฏดุริยางค์น้อมนำแนวพระราชดำริและพระราชปณิธานที่มุ่งมั่นพระราชทานความผาสุกยั่งยืนแก่ปวงประชาชนชาวไทยสู่การสร้างสรรคการแสดงนาฏศิลป์ที่ร้อยเรียงรังสรรค์กระบวนการทำรำถ่ายทอดพระราชปณิธานโดยใช้กระบวนการทำรำแนวเพลงที่สร้างขึ้นผสมผสานการเคลื่อนไหวร่างกายที่เลียนแบบการเคลื่อนไหวของธรรมชาติ แนวคิดการออกแบบแถวรวมทั้งการใช้พื้นที่เวทีที่หลากหลาย

เพื่อน้อมสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณหาที่สุดมิได้แห่งองค์พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชฯ บรมนาถบพิตร และสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์พระบรมราชินีนาถในรัชกาลที่ 9 ในชื่อการแสดงชุด พนาธาร

วัตถุประสงค์

เพื่อสร้างสรรค์ผลงานนาฏศิลป์ชุด พนาธาร

วิธีการศึกษา

1. ศึกษาวิเคราะห์เอกสารที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินงานต่าง ๆ ของโครงการพระราชดำริที่เกี่ยวข้องกับผืนดิน ผืนน้ำ ผืนป่า ตลอดจนเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง รวมทั้งงานสร้างสรรค์จากแหล่งข้อมูล แหล่งวิทยบริการของสถาบันการศึกษาต่าง ๆ ศูนย์รักษาศิลป์ หอสมุดแห่งชาติ ฯลฯ

2. ศึกษาข้อมูลจากการสัมภาษณ์ โดยกำหนดกรอบประเด็นคำถามเกี่ยวกับองค์ประกอบศิลป์และการสร้างสรรค์งานจากผู้เชี่ยวชาญ และผู้ทรงคุณวุฒิด้านนาฏศิลป์ที่มีประสบการณ์ด้านการสร้างสรรค์งานนาฏศิลป์ไม่น้อยกว่า 20 ปี จำนวน 4 คน คือ

2.1 รองศาสตราจารย์ ดร. ศุภชัย จันทน์สุวรรณ

(ศิลปินแห่งชาติ สาขาศิลปะการแสดง พ.ศ. 2548)

2.2 นางสถาพร สันทอง ผู้เชี่ยวชาญนาฏศิลป์

2.3 ดร. สุรัตน์ จงดา ผู้ช่วยอธิการบดีสถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์

2.4 นายยุทธนา อัมระรงค์ ประธานกรรมการบริษัทคิดบวกศิลป์

3. วิเคราะห์ข้อมูลจากเอกสารและการสัมภาษณ์เป็นแนวทางในการสร้างสรรค์การแสดง

4. ดำเนินการออกแบบแนวเพลง เครื่องแต่งกาย คัดเลือกผู้แสดง

5. สร้างสรรค์กระบวนการท่ารำ การแปรแถว การใช้พื้นที่เวทีที่มีความหลากหลาย

6. จัดประชุมกลุ่มย่อย (Focus Group) ผู้ทรงคุณวุฒิทั้งภายในและภายนอกสถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์ในการนำเสนอผลงานเพื่อรับฟังข้อเสนอแนะสู่การปรับปรุงพัฒนาผลงานให้มีความสมบูรณ์ โดยกำหนดคุณสมบัติเป็นผู้ทรงคุณวุฒิที่มีประสบการณ์จำนวน 8 คน ประกอบด้วย

ผู้ทรงคุณวุฒิภายใน 4 คน ได้แก่

- 1) นางรัตติยะ วิกสิตพงษ์
(ศิลปินแห่งชาติ สาขาศิลปะการแสดง พ.ศ. 2560)
- 2) นายประสิทธิ์ ปิ่นแก้ว (ศิลปินแห่งชาติ)
(ศิลปินแห่งชาติ สาขาศิลปะการแสดง พ.ศ. 2551)
- 3) รองศาสตราจารย์ ดร. ศุภชัย จันทร์สุวรรณ์
(ศิลปินแห่งชาติ สาขาศิลปะการแสดง พ.ศ. 2548)
- 4) นางนฤมัย ไตรทองอยู่
(ผู้เชี่ยวชาญด้านนาฏศิลป์ไทย สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์)

ผู้ทรงคุณวุฒิภายนอก 4 คน ได้แก่

- 1) นางสถาพร สนทอง ผู้เชี่ยวชาญนาฏศิลป์
- 2) นายองอาจ อยู่โพธิ์ อดีตผู้อำนวยการโรงละครแห่งชาติ
- 3) นางสาววันทนี ม่วงบุญ ผู้อำนวยการด้านนาฏศิลป์ไทย สำนักงานสังคีต
- 4) นายยุทธนา อัมระรงค์ ประธานกรรมการบริษัทคิดบวกศิลป์
7. นำเสนอผลงานนาฏศิลป์สร้างสรรค์ ชุด พนาธาร สู่สาธารณชน
8. จัดทำเอกสารพร้อมบันทึกวิทัศน์เพื่อเผยแพร่
9. นำผลงานจดสิทธิบัตรเป็นทรัพย์สินทางปัญญาของสถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์

ผลการศึกษา

นาฏศิลป์สร้างสรรค์ชุดพนาธารมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาความเป็นมาและการดำเนินการต่าง ๆ เพื่อนำมาแนวความคิดจากโครงการในพระราชดำริพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชฯ บรมนาถบพิตร และพระราชปณิธานสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์พระบรมราชินีนาถในรัชกาลที่ 9 ที่พระราชทานไว้ในคำขวัญวันแม่ กล่าวถึง ดิน น้ำ ลม ไฟ ป่า เขา รวมกันเป็นทรัพย์สินแผ่นดินแม่ที่พวกเราทุกคนต้องร่วมใจกันรักษาดูแลสู่การคิดสร้างสรรค์การแสดงบนพื้นฐานความเป็นนาฏศิลป์ไทย เพื่อแสดงถึงความสำคัญตระหนักในคุณค่าของป่าและน้ำที่ผูกพันกับวิถีชีวิตและแผ่นดินเกิด สรุปผลการศึกษาได้ดังนี้

1. การศึกษาความเป็นมาและการดำเนินการต่าง ๆ ของโครงการในพระราชดำริ พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชฯ บรมนาถบพิตรและสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์พระบรมราชินีนาถในรัชกาลที่ 9 ที่เกี่ยวข้องกับป่าและน้ำมี ดังนี้

1.1 โครงการในพระราชดำริที่เกี่ยวกับป่า

พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชฯ บรมนาถบพิตรทรงตระหนักถึงความสำคัญของป่าไม้ซึ่งเป็นต้นทางแห่งความอุดมสมบูรณ์ของธรรมชาติที่ยังประโยชน์สู่พสกนิกร ทรงมีโครงการในพระราชดำริที่เกี่ยวกับป่ามากมาย ทั้งโครงการใหญ่และโครงการเล็กที่เข้าถึงทุกพื้นที่ โครงการสำคัญ ๆ ได้แก่ โครงการป่าสาธิตส่วนพระองค์ โครงการชุมชนพัฒนาป่าชายเลน ศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยทราย จังหวัดเพชรบุรี ศูนย์วิจัยและศึกษาธรรมชาติป่าพรุสิรินธร จังหวัดนราธิวาส ฯลฯ

นอกจากนี้ทรงพระราชทานพระราชดำริเพื่ออนุรักษ์ และฟื้นฟูป่าไม้ด้วยทฤษฎีต่าง ๆ อย่างได้ผลอย่างยิ่ง ได้แก่ การปลูกป่าทดแทน การปลูกป่าในที่สูง การปลูกป่า 3 อย่างได้ประโยชน์ 4 อย่าง ทฤษฎีการทำป่าเปียก ทฤษฎีการสร้างภูเขาป่า เป็นต้น

1.2 โครงการในพระราชดำริที่เกี่ยวกับน้ำ

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 9 ทรงตระหนักถึงความสำคัญของความอยู่รอดของป่าไม้ ซึ่งปัญหาสำคัญที่เป็นตัวแปรแห่งความอยู่รอดของป่าคือ น้ำ นำสู่พระราชดำริโครงการที่เกี่ยวข้องกับน้ำหลายโครงการ ได้แก่ ฝายชะลอความชุ่มชื้น (Check Dam) ฝนหลวงพระราชทาน พระราชดำริจัดการด้านชลประทาน เขื่อนเอนกประสงค์ เป็นต้น

การจัดการน้ำเสียด้วยวิธีทางชีวภาพและวิธีกลศาสตร์ อาทิ โครงการแก้มลิง โครงการเขื่อนป่าสักชลสิทธิ์ โครงการเขื่อนคลองด่าน โครงการคลองลัดโพธิ์ โครงการขุดสระกักเก็บน้ำตามทฤษฎีใหม่ โครงการอ่างเก็บน้ำต่าง ๆ กังหันน้ำชัยพัฒนา ฯลฯ

จากโครงการในพระราชดำรินี้มากกว่า 4,000 โครงการนำมาซึ่งการบำบัดทุกข์บำรุงสุข สร้างความผาสุกร่มเย็นอย่างยั่งยืนภายใต้หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเป็นแนวทางให้พสกนิกรดำเนินชีวิตและปฏิบัติตามรอยพระบาท จากการศึกษาความเป็นมาของโครงการต่าง ๆ นำสู่แนวคิดในการสร้างงานสร้างสรรค์ที่ให้ผู้ชมตระหนักรู้ในคุณค่าของป่าและน้ำ รวมทั้งสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณอันหาที่สุดมิได้ที่ทั้งสองพระองค์ทรงมีต่อปวงชนชาวไทยที่พร้อมน้อมนำเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิต และช่วยกันสืบสานปฏิบัติตามพระราชปณิธานด้วยความมุ่งมั่นจงรักภักดีตราบนิรันดร์

2. กระบวนการสร้างสรรค์งานนาฏศิลป์ ชุด พนาธาร มีขั้นตอนวิธีการในการสร้างงาน 7 ขั้นตอน คือ

ขั้นตอนที่ 1 การสร้างแนวคิดของการแสดงที่ตระหนักถึงความสำคัญของป่าและน้ำรวมทั้งเพื่อน้อมสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณหาที่สุดมิได้ แห่งองค์พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชฯ บรมนาถบพิตร และสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถในรัชกาลที่ 9 โดยดำเนินการค้นคว้าข้อมูลทางเอกสารตำราที่เกี่ยวข้องกับโครงการพระราชดำรินิรัชกาลที่ 9 และการสัมภาษณ์ สรุปลงมาเป็นกรอบแนวทางในการสร้างสรรค์งาน

ขั้นตอนที่ 2 สร้างสรรค์ทำนองเพลง ดนตรีประกอบการแสดง โดยใช้เครื่องดนตรีไทยเป็นหลักในการบรรเลง ผสมผสานเครื่องประกอบจังหวะและอุปกรณ์เลียนเสียงธรรมชาติ

ภาพที่ 1 เครื่องดนตรีประกอบการแสดง

ที่มา: ผู้วิจัย

เครื่องดนตรีประกอบด้วย

1. ระนาดเอก	2. ระนาดทุ้ม	3. เปิงมาง	4. ตะโพน
5. ทับ	6. อังกะลุง	7. ปี่จุม	8. ขลุ่ยเพียงออ
9. กลองใหญ่	10. แฉ	11. ฉิ่ง	12. ฉาบเล็ก
13. กรับพวง	14. กรับไม้ไผ่	15. เกราะ	16. ระฆังราว
17. จักจั่น	18. ขลุ่ยนก	19. กระบอกเสียง	20. กังสะดาด

ท่วงทำนองแบ่งออกเป็น 3 ช่วง ดังนี้

ช่วงที่ 1: ลักษณะทำนองเพลงสื่อถึงธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์ใช้เครื่องดนตรีที่ก่อให้เกิดเสียงเลียนเสียงธรรมชาติ เช่น ปี่จุม อังกะลุง ขลุ่ยนก และใช้เครื่องดนตรีไทยที่เป็นเครื่องไม้เป็นเครื่องตีทำนองเพลง

ช่วงที่ 2: ลักษณะอารมณ์เพลงที่สื่อถึงความตื่นตระหนก ความตื่นเต้นเครื่องดนตรี ที่ใช้ในช่วงนี้จึงเน้นเครื่องดนตรีประเภทเครื่องหนัง คือ กลองใหญ่ และ เครื่องประกอบจังหวะ แนวจังหวะเพลงเร่งความเร็วสื่อถึงความตื่นตระหนก

ช่วงที่ 3: ลักษณะทำนองเพลงสื่ออารมณ์การมีความหวังความสุข การบรรเลงทำนองในช่วงนี้พาทย์แสดงถึงความเป็นราชสำนัก

ขั้นตอนที่ 3 คัดเลือกผู้แสดงที่มีความรู้ความสามารถในการแสดงโดยใช้วิธีการเปิดรับสมัครนักแสดง ซึ่งเป็นนักศึกษาในคณะศิลปนาฏดุริยางค์ สาขานาฏศิลป์ไทย โดยคัดเลือกนักแสดงที่มีความตั้งใจ ตั้งใจ พอใจ ดีใจ และภาคภูมิใจสู่การมีส่วนร่วมในความสำเร็จของการแสดง ได้นักแสดงจำนวน 16 คน ประกอบด้วยนักแสดงชาย 9 คน และนักแสดงหญิง 7 คน

ขั้นตอนที่ 4 การออกแบบกระบวนการทำรำโดยใช้พื้นฐานนาฏศิลป์ไทย กำหนดเป็น 3 ช่วง คือ

ช่วงที่ 1 ปา น้ำ นำสร้างสรรค์พลี: แสดงถึงความสัมพันธ์ระหว่างปาและน้ำที่สำคัญกับสิ่งมีชีวิต

ภาพที่ 2 สื่อถึงความงดงามของธรรมชาติปาและน้ำ
ใช้การกระดกเท้าสื่อถึงการยืนต้นของต้นไม้
ที่มา: ผู้วิจัย

ภาพที่ 3 ความสัมพันธ์ที่อยู่ร่วมกันของสรรพสัตว์
ธรรมชาติ ต้นไม้ ปาเขา ลำเนาธาร ใช้กิริยาหลากหลาย
ของผู้แสดง การนั่งย่อตัวการเดินทางแบบกิริยาสัตว์
ม้า ช้าง การใช้มือสื่อถึงดอกไม้ที่กำลังแบ่งบาน
ที่มา: ผู้วิจัย

ช่วงที่ 2 ยากยิ่ง ขาดน้ำ ขาดป่า: แสดงให้เห็นถึงการผิดสมดุลแห่งธรรมชาติ
เมื่อน้ำและป่าถูกทำลาย นำไปสู่หายนะแก่สรรพสัตว์และมวลมนุษยชาติ

ภาพที่ 4 สื่อถึงการทำลายธรรมชาติด้วยฝีมือมนุษย์
ใช้กระบวนการเต้นแบบโขน
แสดงถึงพลังในการทำลาย
ที่มา: ผู้วิจัย

ภาพที่ 5 สื่อถึงความสูญเสียธรรมชาติก่อเกิดภัยพิบัติ
ใช้กระบวนการโขนแสดงการทำลายและนำลีลา
การก้มตัวตามธรรมชาติสื่อถึงการสูญเสีย
ที่มา: ผู้วิจัย

ภาพที่ 6 สื่อถึงมรสุมจากธรรมชาติ และความเศร้าหมองจากการสูญเสีย
ใช้ท่าธรรมชาติและนำลักษณะการจีบหางเต่าที่ตาและยึดอกเงยหน้าแสดงความเศร้าหมอง
ที่มา: ผู้วิจัย

ช่วงที่ 3 ป่ารกน้ำตามรอยพระบาท: แสดงให้เห็นถึงพระราชกรณียกิจ
พระมหากรุณาธิคุณอันหาที่สุดมิได้ขององค์ผู้นำที่ยิ่งใหญ่ที่พลิกฟื้นผืนน้ำ ผืนป่า สร้าง
แนวทางเพื่อให้สรรพสัตว์กลับมาดำรงชีวิตอย่างพอเพียง มีความสุขอีกครั้ง พร้อมความ
เข้าใจตระหนักในคุณค่าป่าและน้ำ

ภาพที่ 7 สื่อถึงความซาบซึ้งในพระมหากรุณาธิคุณ
นำสื่อสัญลักษณ์ “สก.” มาประกอบการแสดงใช้ท่าไหว้สูง
แสดงการสักการะด้วยความสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณ
ที่มา: ผู้วิจัย

ภาพที่ 8 สื่อถึงความปลื้มปิติ
ใช้ท่ารำพรหมสี่หน้าแสดงความยิ่งใหญ่
แห่งพระบารมีสู่ความปลื้มปิติของปวงชน
ที่มา: ผู้วิจัย

ภาพที่ 9 สื่อถึงพระมหากรุณาธิคุณสู่พสกนิกร
ใช้ท่ารำการตั้งมือตอกันเป็นสัญลักษณ์เลข 9
ที่มา: ผู้วิจัย

ภาพที่ 10 สื่อถึงความเจริญเติบโตของงานอีกครั้ง
ใช้ท่ารำจีบคว่ำสอดมือคล้ายจีบสอดสูงแสดงความงอกงาม
ที่มา: ผู้วิจัย

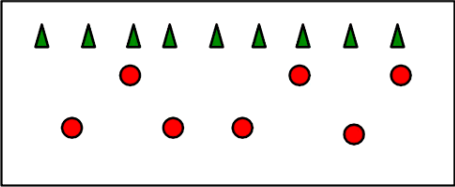

ภาพที่ 11 สื่อถึงความสุข ความรื่นเริงของมนุษย์
ใช้ท่ารำการเคลื่อนก้าวกระโดดยกเท้าไขว้
แปรแถวอย่างรวดเร็ว
ที่มา: ผู้วิจัย

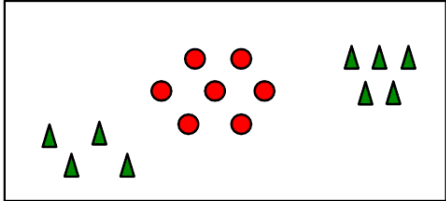
ภาพที่ 12 สื่อถึงการกลับคืนสู่ความอุดมสมบูรณ์ของธรรมชาติ
ใช้ท่ารำกริยาตั้งเข่ากระดกเท้า ผสมผสานกับการถืออุปกรณ์
ต่างระดับกัน เป็นมิติที่สื่อถึงการกลับสู่ความสมบูรณ์
ที่มา: ผู้วิจัย

กระบวนการแปรแถว นำแนวคิดการใช้พื้นที่เวที ทั้งในรูปแบบความสมดุล
และไม่สมดุล ใช้พื้นที่กลางเวที มุมเวทีอย่างหลากหลาย จัดกลุ่มการแปรแถว ดังนี้

สัญลักษณ์ หมายถึง ผู้แสดงชาย หมายถึง ผู้แสดงหญิง	
การแปรแถว	ลักษณะแถว
	การแปรแถวโดยมีแถวขนานกับผู้ชม

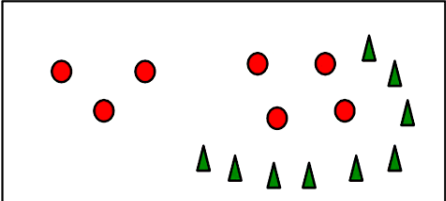
ภาพที่ 13 แถวขนานกับผู้ชม

ที่มา: ผู้วิจัย

การแปรแถว	ลักษณะแถว
	การแปรแถวแบบกลุ่ม โดยแยกกลุ่มผู้แสดงหญิงชาย

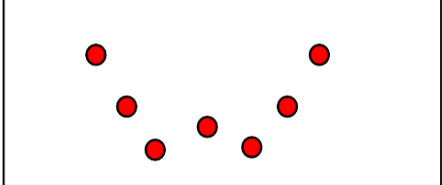
ภาพที่ 14 แถวแบบกลุ่ม

ที่มา: ผู้วิจัย

การแปรแถว	ลักษณะแถว
	การแปรแถวแบบไม่ สมดุลโดยจัดกลุ่มจำนวนผู้แสดง 2 ด้านไม่เท่ากัน

ภาพที่ 15 แถวไม่สมดุล

ที่มา: ผู้วิจัย

การแปรแถว	ลักษณะแถว
	แถวทแยงมุม แสดงความลึกของการเรียงแถว ในลักษณะปากทรง ตามลักษณะแถวนาฏศิลป์ไทยแต่เพิ่มความเด่นตรงกลาง

ภาพที่ 16 แถวทแยงมุม

ที่มา: ผู้วิจัย

ขั้นตอนที่ 5 การออกแบบประดิษฐ์เครื่องแต่งกาย เป็นลักษณะนุ่งห่มแบบชาวบ้านไม่เจาะจงว่าเป็นภาคใดของประเทศไทย ผู้หญิงนุ่งผ้าถุง ผ้าพันรอบอก ชายนุ่งกางเกงมีผ้ารัดบริเวณเอว ใช้โทนสีน้ำตาลแทนพื้นดิน แทรกสีต่าง ๆ แทนดอกไม้ใบไม้ เครื่องประดับใช้ลูกไม้ ลูกปัด หินสี การเย็บปักถักร้อย มีตะกร้าไม้ไผ่เป็นอุปกรณ์ สื่อถึงป่าไม้ ธรรมชาติ นอกจากนี้ได้แรงบันดาลใจในการพรานหน้าของชนเผ่า ผู้ใกล้ชิดธรรมชาติเป็นแนวทางในการแต่งหน้าของผู้แสดง

ขั้นตอนที่ 6 นำเสนองานสร้างสรรค์ต่อผู้เชี่ยวชาญ/ผู้ทรงคุณวุฒิ/คณะกรรมการได้รับคำแนะนำ ดังนี้

- 1) การใช้สีเครื่องประดับควรปรับให้มีสีสนให้น่าสนใจ
- 2) ควรเพิ่มเสียงสรรพสัตว์ในเสียงดนตรี

ซึ่งผู้สร้างสรรค์งานได้ดำเนินการปรับตามข้อเสนอแนะ ทำให้การแสดงชุดพนาธรมีความสมบูรณ์ยิ่งขึ้น

ขั้นตอนที่ 7 เผยแพร่การแสดงสู่สาธารณชนในการแสดงระดับชาติ อาทิ

- งานมหกรรมศิลปวัฒนธรรม “ไถ้ร่มพระบารมีจักรีวงศ์” ณ โรงละครแห่งชาติ
 - งานศิริกรานพระภูบาลนวมินทร์ ณ หอประชุมราชแพทย โรงพยาบาลศิริราช
- จากนั้นนำจดสิทธิบัตรทรัพย์สินทางปัญญาต่อไป

สรุปและอภิปรายผล

นาฏศิลป์สร้างสรรค์ ชุด พนาธรมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาความเป็นมาและการดำเนินการต่าง ๆ ของโครงการในพระราชดำริองค์พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชฯ บรมนาถบพิตร และสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถในรัชกาลที่ 9 เป็นแนวทางในการสร้างสรรค์ผลงานนาฏศิลป์ ซึ่งได้แนวคิดจากความสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณหาที่สุดมิได้แห่งองค์พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชฯ บรมนาถบพิตร และสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์พระบรมราชินีนาถในรัชกาลที่ 9 ที่ทรงพระราชทานแนวทางในการพัฒนาจัดการทรัพยากรน้ำ ทรัพยากรป่าไม้ คำนึงความสมบูรณ์สู่ธรรมชาติ แก้ปัญหาบรรเทาความเดือดร้อนของราษฎร ก่อให้เกิดโครงการในพระราชดำริที่เกี่ยวข้องกับผืนดิน ผืนน้ำ ผืนป่า ที่สร้างความสุขถาวรแก่ประชาชนชาวไทย

คณะศิลปนาฏดุริยางค์ สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์ น้อมนำพระราชดำริสู่การสร้างสรรคการแสดงนาฏศิลป์ โดยสร้างงานจากแนวคิดธรรมชาติ ผู้คน ต้นไม้ สรรพสัตว์ ผสมผสานวิถีชีวิต ประกอบด้วยอารมณ์ที่หลากหลาย อันเป็นองค์ประกอบของชีวิตมนุษย์ ใช้กระบวนการทำรำ แนวเพลงที่สร้างขึ้นผสมผสานการเคลื่อนไหวร่างกายที่เลียนแบบการเคลื่อนไหวของธรรมชาติ แนวคิดการออกแบบแถว รวมทั้งการใช้พื้นที่เวทีที่หลากหลาย มีขั้นตอนในการสร้างงาน 7 ขั้นตอนคือ 1) สร้างแนวคิด 2) สร้างสรรค์ทำนองเพลง 3) คัดเลือกผู้แสดง 4) ออกแบบท่ารำและการแปรแถวใช้พื้นที่เวที 5) ออกแบบประดิษฐ์เครื่องแต่งกาย เครื่องประดับ อุปกรณ์ 6) นำเสนองานต่อผู้เชี่ยวชาญ/ผู้ทรงคุณวุฒิ 7) เผยแพร่งานสู่สาธารณะชน มีองค์ประกอบสำคัญของการแสดง ประกอบด้วย ผู้แสดงจำนวน 16 คน แต่งกายโดยนุ่งห่มแบบชาวบ้านที่ไม่เจาะจงว่าเป็นภาคใดของไทย มีตะกร้าไม้ไผ่สานใส่ต้นไม้ ดอกไม้เป็นอุปกรณ์การแสดงสื่อถึงป่าที่มีความอุดมสมบูรณ์ตามธรรมชาติ ท่วงทำนองเพลงสร้างสรรค์ขึ้นใหม่แทรกการเลียนธรรมชาติ เสียงน้ำ เสียงสัตว์ สอดคล้องกับการแสดง

การแสดงแบ่งเป็น 3 ช่วงดังนี้

ช่วงที่ 1 ป่า น้ำ นำสร้างสรรพลัง: แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างป่าและน้ำที่มีความสำคัญกับสิ่งมีชีวิต

ช่วงที่ 2 ยากยิ่ง ขาดน้ำ ขาดป่า: แสดงให้เห็นถึงการผิดสมดุลแห่งธรรมชาติ เมื่อน้ำและป่าถูกทำลายนำไปสู่หายนะแก่สรรพสัตว์และมวลมนุษยชาติ

ช่วงที่ 3 ป่ารักน้ำตามรอยพระบาท: แสดงให้เห็นถึงพระราชกรณียกิจองค์ผู้นำที่ยิ่งใหญ่ พลิกผืนป่าและน้ำ สร้างแนวทางเพื่อให้สรรพสัตว์กลับมาดำรงชีวิตอย่างพอเพียงที่มีความสุขอีกครั้ง พร้อมความเข้าใจตระหนักในคุณค่าป่าและน้ำ

อภิปรายผล

จากการสร้างสรรค์นาฏศิลป์ชุด พนาธาร อภิปรายผลเป็น 2 ตอน ดังนี้

1. กระบวนการสร้างสรรค์งาน จากการวิจัย พบว่า การแสดงชุด พนาธาร มีแนวความคิดการสร้างงานจากแนวคิดธรรมชาติ ผู้คน ต้นไม้ สรรพสัตว์ ผสมผสานวิถีชีวิต ประกอบด้วยอารมณ์ที่หลากหลาย ความสุข ความเศร้า ความหวัง อันเป็นองค์ประกอบของชีวิตมนุษย์ ซึ่งเป็นแนวคิดในการสร้างงานที่พบได้ในการสร้างสรรค์นาฏศิลป์ในปัจจุบัน อาทิ รับขวัญข้าว นำแนวคิดวิถีชีวิตของชาวนาและความผูกพันกับธรรมชาติเสนอเป็นเรื่องราว

ในการแสดง ซึ่งสอดคล้องกับการจัดการความรู้ของคณะศิลปนาฏดุริยางค์ (2557, น. 87) ที่พบว่า กรอบแนวคิดของการสร้างสรรค์งานนาฏศิลป์เกิดขึ้นตามจุดมุ่งหมายของการแสดง ซึ่งสรุปได้ว่ามีกรอบแนวคิดที่นำมาใช้ 6 ประการ คือ 1) แนวคิดจากวิถีชีวิต 2) แนวคิดจากภาพจิตรกรรมประติมากรรมรวมทั้งประวัติศาสตร์ 3) แนวคิดจากวรรณคดี วรรณกรรม ตำนาน 4) แนวคิดจากกลุ่มชาติพันธุ์ 5) แนวคิดจากธรรมชาติ 6) แนวคิดจากจินตนาการ และความใฝ่ฝัน ซึ่งการแสดงชุดพนาธารสอดคล้องกับแนวคิดข้อที่ 1 แนวคิดจากวิถีชีวิต และข้อที่ 5 แนวคิดจากธรรมชาติ ทั้งนี้ขั้นตอนในการดำเนินงานประกอบด้วยขั้นตอน 7 ขั้นตอน คือ 1) การสร้างแนวคิดสรุปสาระเป็นกรอบแนวทาง 2) สร้างสรรค์ทำนองเพลง และดนตรีประกอบการแสดง 3) คัดเลือกผู้แสดงที่มีความรู้ความสามารถ 4) ออกแบบ กระทบทำรำ 5) ออกแบบประดิษฐ์เครื่องแต่งกายศิราภรณ์และเครื่องประดับ 6) นำเสนองานต่อผู้เชี่ยวชาญ 7) เผยแพร่การแสดงสู่สาธารณชนซึ่งสอดคล้องกับ ธรรมรัตน์ โกวสกุล (2543) ที่ศึกษาวิธีการและรูปแบบการสร้างสรรค์ผลงานของนักร้องนาฏยประดิษฐ์ที่ได้รับการยอมรับแล้ว พบว่า มีขั้นตอนการสร้างสรรค์งาน คือ การคิดหัวข้อ การหาข้อมูลในการสร้างผลงาน การกำหนดเนื้อหาและรูปแบบการแสดงเพื่อกำหนดรูปแบบงาน การหาเพลง และดนตรีประกอบให้สอดคล้องกับแนวคิดและรูปแบบการแสดง การคัดเลือกนักแสดง การประดิษฐ์ทำรำ การออกแบบเครื่องแต่งกาย การออกแบบฉากและแสง การฝึกซ้อมและ นำเสนอผลงาน

2. กระบวนการสร้างสรรค์ทำรำและการแปรแถวจากการวิจัย พบว่า มีการสร้างสรรค์ทำรำจากทำพื้นฐานนาฏศิลป์ไทย การใช้ลักษณะท่าเต้นแบบโขน รวมทั้งท่าทางตามธรรมชาติ ผสมผสานการเคลื่อนไหวของร่างกาย ตามท่วงทำนองเพลงสื่ออารมณ์ด้วยกิริยาต่าง ๆ ตามจินตนาการ เช่นเดียวกับแนวคิดในการออกแบบนาฏยประดิษฐ์ของคุณครูสุวรรณี ชลานุเคราะห์ (ศิลปินแห่งชาติ) ที่กล่าวในการศึกษาของ ญัฐนันท์ จันนิวงค์ (2557) ว่า คุณครูสุวรรณี ชลานุเคราะห์ มีแนวคิดในการออกแบบจากประสบการณ์การแสดง ประกอบกับแรงบันดาลใจนำมาออกแบบโดยใช้หลักการออกแบบลีลาทำรำ 4 ประการ ได้แก่ หลักการจินตนาการ หลักการสืบทอดผสมผสานท่าทางธรรมชาติ หลักการนำท่ารำเก่ามาพัฒนาใหม่ หลักการสร้างสรรค์กระบวนท่ารำใหม่ในรูปแบบการตีบทตามคำร้องและทำนองเพลง กระบวนท่ารำแบบมาตรฐาน มีการนำแม่ทำนาฏศิลป์ไทยและนาฏศิลป์ต่างชาติมาร้อยเรียงกระบวนลีลาท่ารำใหม่อย่างมีเอกลักษณ์

ในส่วนการสร้างสรรค์รูปแบบการแปรแถว มีการนำแนวคิดการใช้พื้นที่เวทีที่มีความหลากหลายประกอบด้วยลักษณะแถวขนานกับผู้ชม แถวทแยงมุม แถวแบบสมดุลงและไม่สมดุล แถวแบบกลุ่ม ตามการใช้พื้นที่และทิศทางที่ผู้แสดงเคลื่อนที่จากจุดหนึ่งไปยังอีกจุดหนึ่ง ในส่วนของการคิดรูปแบบการแปรแถว พบว่า มีรูปแบบการแปรแถว 5 ลักษณะ คือ แถวขนานกับผู้ชม แถวทแยงมุม แถวแบบสมดุลและไม่สมดุล แถวแบบกลุ่มและแถวตอน ซึ่งเป็นไปตามการใช้พื้นที่และทิศทางที่ผู้แสดงเคลื่อนที่จากจุดหนึ่งไปยังอีกจุดหนึ่ง มีความสัมพันธ์กับตำแหน่งของคนดู ตามหลักทฤษฎีการเคลื่อนไหว ที่สุรพล วิรุฬห์รักษ์ (2543, น. 231-232) กล่าวไว้ในหลักการแสดงนาฏศิลป์ปริทรรศน์ คือ การเข้าหาคนดู เป็นการเรียกร้องความสนใจ นำเกรงขาม แสดงความยิ่งใหญ่ การถอยออกจากคนดู แสดงความอ้ากว้าง สูญเสีย หวาดกลัว ลังเล การขนานกับคนดูเน้นให้คนดูในจุดต่าง ๆ มองเห็นผู้แสดงได้เท่า ๆ กันเป็นการนำสายตาของคนดูไปสู่อีกจุดหนึ่ง การทแยงมุมกับคนดู แสดงความผูกพัน ความอ่อนโยน ความสามัคคี การฉวัดเฉวียนหรือเลี้ยวไปมาแสดง ความปราดเปรียว การยกสูง แสดงความเบา ความสง่างาม ความยิ่งใหญ่ และการกดต่ำ แสดงความหวาดกลัว ความอ่อนน้อม ความด้อยค่า เป็นต้น

การคิดรูปแบบการแปรแถวใช้รูปแบบแปรแถวในลักษณะของนาฏศิลป์ไทยทั่วไปตามที่ คุณครูจำเรียง พุฒประดับ (อ้างถึงใน ไพโรจน์ ทองคำสุก, 2547, น. 175) กล่าวไว้คือการแปรแถวในรูปแบบแถวปากพั่น แถวเฉียง แถวหน้ากระดาน แถวตอนเดี่ยว แถวคู่ เป็นต้น นอกจากนี้มีการใช้รูปแบบแถวสอดคล้องกับการศึกษาวิธีการและรูปแบบการสร้างสรรค์ผลงานของนักรับนาฏยประดิษฐ์ที่ได้รับการยอมรับแล้ว มีการศึกษาถึงรูปแบบและกระบวนการสร้างสรรค์ผลงานของนิสิตที่ศึกษาภาควิชานาฏยศิลป์ คณะศิลปกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ระหว่าง พ.ศ. 2534-2541 (ธรรมรัตน์ โฉมสกุล, 2543) ที่พบว่ารูปแบบงานสร้างสรรค์เป็นลักษณะนาฏศิลป์ไทยประยุกต์มีลักษณะท่ารำของการรำแม่บทหรือการนำมาจากนาฏศิลป์ตะวันตกผสมผสานกับรำไทย ลักษณะการจัดแถว แปรแถวและการตั้งซุ่มในรูปเรขาคณิตและรูปร่างของเส้นต่าง ๆ ใช้เพื่อสื่อความหมายเชิงปรัชญา

ข้อเสนอแนะ

การสร้างงานนาฏศิลป์สร้างสรรค์ตามโครงการที่สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์มอบหมายให้ทุกหน่วยงานในสถาบันดำเนินการสร้างสรรค์เป็นประจำทุกปีนั้น พบว่า แต่ละหน่วยงานมีการสร้างสรรค์อย่างหลากหลายแนวคิด โดยไม่มีการกำหนดประเด็นในการสร้างสรรค์แต่ละปี ส่งผลให้รูปแบบการแสดงผลงานสร้างสรรค์หลายชุดเริ่มมีความซ้ำหรือคล้ายคลึงกัน ดังนั้นควรจัดกลุ่มและกำหนดประเด็นในการสร้างงานเพื่อเป็นแนวทางในการสร้างงานของหน่วยงานต่าง ๆ นำสู่การประกวดคัดเลือกสนับสนุนสู่การเผยแพร่ในเวทีระดับชาติและนานาชาติต่อไป

รายการอ้างอิง

กรมส่งเสริมวัฒนธรรม. (2560). รุกขมรดกของแผ่นดินใต้ร่มพระบารมี. กรุงเทพฯ:

สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ.

คณะศิลปนาฏดุริยางค์ สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์. (2557). การจัดการความรู้เรื่อง

การจัดการความรู้จากงานวิจัยสร้างสรรค์รูปแบบศิลปนิพนธ์. กรุงเทพฯ:

สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์.

ณัฐนันท์ จันนิวงค์. (2557). “การออกแบบลีลานาฏศิลป์ไทยของอาจารย์สุวรรณี ชลานุเคราะห์ ศิลปินแห่งชาติ ปี พ.ศ. 2533”. วารสารศิลปกรรมศาสตร์

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 1, 1: 32-39.

ธรรมรัตน์ โถวสกุล. (2543). นาฏศิลป์ในงานโครงการนาฏศิลป์ของภาควิชานาฏศิลป์

คณะศิลปกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. วิทยานิพนธ์ปริญญา

ศิลปกรรมศาสตรมหาบัณฑิต สาขานาฏศิลป์ไทย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ไพโรจน์ ทองคำสุก. (2547). ครูจำเรียง พุทธประดับ ศิลปินแห่งชาติ รูปแบบความเป็นครู

ผู้ถ่ายทอดนาฏศิลป์ไทยแบบโบราณ. กรุงเทพฯ: ดอกเบญ.

สุรพล วิรุฬห์รักษ์. (2543). นาฏศิลป์ปริทรรศน์. กรุงเทพฯ: หสน.ห้องภาพสุวรรณ.